İşaretler ile Simgelerin Oluşturulması ve Anlamlandırılması – 5

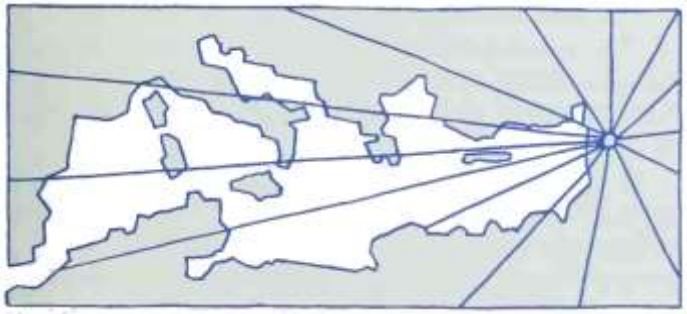
Üçüncü Bölüm –Alfabeler

1. Yazıların Ortaya Çıkışı ve Yayılması

M.Ö. ikinci binyılın sonunda, Yakındoğu bölgesinde çok sayıda yazı sistemi bulunuyor, çok çeşitli dil ve lehçe kullanılıyordu. O dönemde Akdeniz'in doğu kıyılarında yaşayan küçük bir ticaret ulusu olan Fenikeliler, kara ve deniz yoluyla Akdeniz dünyasının çoğu bölgesi ile düzenli iletişim hâlindeydi. Bu ticarî faaliyet, birçok dili ve yazıyı anlamalarını gerektiriyordu. Nitekim bu nedenle orada, o dönemde, yazıların belirli bir şekilde birleştirilmesi ya da bunlardan bir sentez geliştirilmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Bu süreç, ünsüzleri (b, d, g vb.) ilk kez, hece işaretlerine (ba, di, gu, vb.) birleştirmek yerine, minimum fonetik birimler olarak sabitleme konusunda ilham verici bir yenilik içeriyordu. Böylece, M.Ö. birinci binyılın başında ortaya bugün genel olarak tüm alfabetik yazıların prototipleri olarak kabul edilen Fenike ünsüz işaretleri çıktı.

Aşağıda göreceğiniz tablo, alfabenin ilk harfini örnek olarak alıp, bu grafiksel dönüşümü bir aile ağacı şeklinde izlemektedir. Tablonun ortasındaki şekil, kökeni Mısır, Sümer, Girit olan ve belki diğer piktogram ve ideogram biçimlerinden kristalleşmiştir.

Tablonun üst kısmında yer alan yaklaşık 2000 yıllık zaman diliminde (M.Ö. 3000 - 1000), birçok ara adımın atlanmış olsa de bazı önemli gelişim aşamaları henüz belirlenememiştir. Bununla birlikte, bu bağlantı çok açık bir şekilde ortaya çıktığı için, tam bağlantıdan şüphe duyulamaz.

Kısa sayılabilecek bir süre içinde Fenike alfabesi, belirli bir olgunluğa ulaştı ve 22 seçilmiş ses işaretine indirgendi. Bu nedenle, bu yazı sisteminin diğer tüm sistemleri hızlı bir şekilde ortadan kaldırması hiç de şaşırtıcı değildir.

Milattan önce ilk bin yıl boyunca alfabe, Aramice aracılığıyla yayıldı ve Yakındoğu'da, Kuzey Afrika'ya, Küçük Asya'ya hatta Hindistan'a kadar uzanan uluslararası bir iletişim aracı haline geldi.

Bu tür yayılma süreçleri, her türlü tarihsel gelişmede görülür. O zamanlar ülkeler arasında yakın ve standartlaştırıcı bir iletişim olmadığı için, ulusal karakterde yeni ve bireysel işaret biçimleri birbirinden izole olarak geliştirildi. Bu şekilde, günümüze kadar varlığını sürdüren ana dallar, M.Ö. ilk binyılın başlarında gelişti: Semitik-Arap, Hint ve Batı yazı sistemleri, bugünkü dünya alfabelerinin kaynağıdır.

Semitik dillerin sabitlenmesinde, Fenike'nin ünsüz işaretlerinin ilkesi korunmuştur. Böylece İbranice ve Arapça, bugün sadece ünsüzlerle yazılmaktadır; bazen aksanlarla veya sesli harfleri belirtmek için işaretlerle birlikte…

Hint ve Endonezya dilleri, yazımlarının Fenike dilinden ayrılmasına rağmen, burada yer sıkıntısı nedeniyle açıklanamayan karmaşık bir hece ilkesini korumuştur.

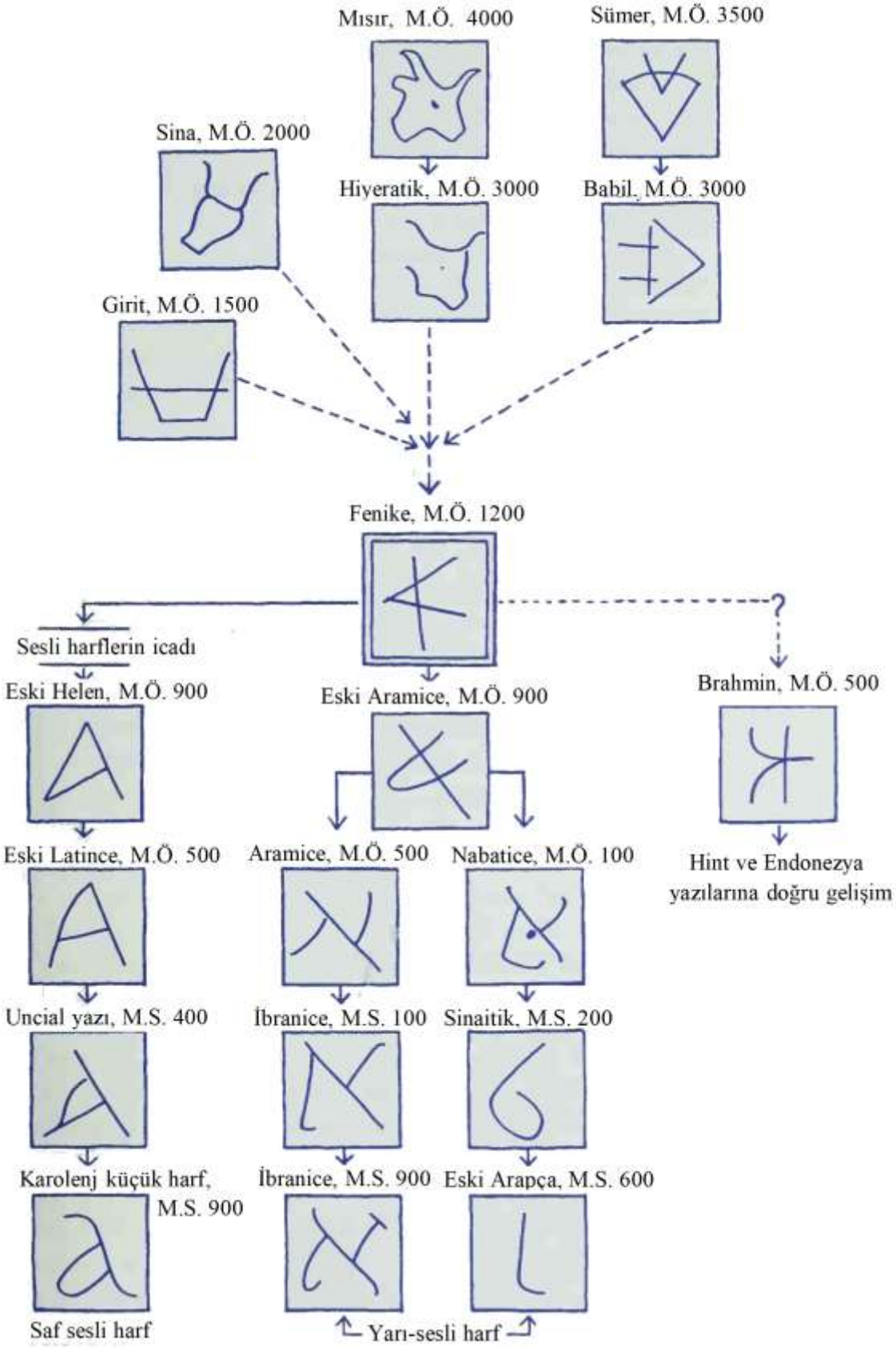
Batı yazılarının gelişiminde başka bir önemli faktör daha devreye girer. Helenler, Semitik diller için uygun olan ancak yazım için uygun olmayan Fenike dilinin belirsiz sesli harf sabitlemesini daha da geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Yüksek ölçüde çekimli eski Helencede, A ve E'nin aspirasyonlu olarak nitelenen denilen seslerden "ha" ve "he"den, İ'nin ıslıklı ses "j"den, O'nun zor gırtlaksı 'ain' sesinden, U'nun da "vu" sesinden türediği varsayılmaktadır.

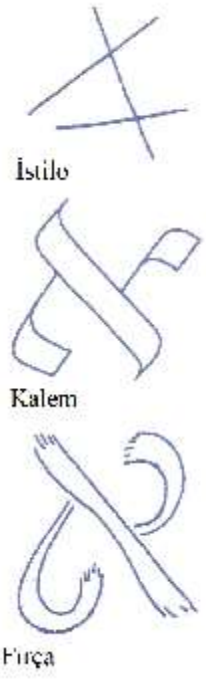
Bu sesli harf işaretlerinin icadı, konuşmanın sabitlenmesinin gelişiminde en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilebilir. Bu, Latin alfabesinin uluslararası bir iletişim aracı haline gelmesinin önünü açmıştır.

"Aile ağacı" tablosu, temel biçimsel bağlantıları daha iyi anlatabilmek için kasıtlı olarak tek tip nötr çizimlerle gösterilmiştir. Ancak farklı dil işaretlerinin gerçek stillerinin, kullanılan yazı araçları ve malzemelerinden büyük ölçüde etkilendiği de belirtilmelidir.

Fonetik işaret A'nın gelişiminin grafiksel özeti:

Fenike alfabesinde ve Helence ile Latince alfabelerin eski biçimlerinde hâlâ anıtsal izler görülürken, sonraki versiyonlarda yazının akıcılığı biçime giderek daha fazla etki vermektedir. Ayrıca, en eski işaretlerde istilo (dolma kalem) kullanımının hâlâ belirgin olduğu, ancak geniş uçlu kalemin İbranice ile Latincede yeni ve net formlar ortaya çıkardığı dikkat çekicidir. (İbranice işaretler hiçbir dairesel hareket içermez; bu da düz çizgilerden oluşan işaretlerin bir araya gelmesiyle çivi yazısının karakterinin ne kadar yaşatıldığı sorusunu akla getirir.)

Arapça yazılarda ise, daha önceki yazı fırçası kullanımına atfedilebilecek kapalı eğrilik öğeleri vardır.

2. Dünyadaki Yazı Gruplarının Özeti

Dünyadaki yazıları net bir şekilde özetlemek için, dünya haritası üzerinde kullanılan başlıca yazı biçimlerini genel hatlarıyla belirtelim. Burada her yazı ailesinin yalnızca en karakteristik versiyonu gösterilmiş bulunuyor. Aksi hâlde, yalnızca Hindistan için bile günümüzde kullanılan 15 farklı alfabeyi göstermek gerekecektir.

Yazı sistemleri her zaman kültürün en önemli dayanakları arasında yer almıştır. Yazı sistemlerinin kullanıcılığı bakımından din, her zaman ticaret, hukuk ya da bilimden daha fazla önemsenmiştir. Rahipler, genellikle yazı sanatını kutsal bir faaliyet olarak tekellerine almıştır. Bu nedenle, gösterilen her yazı kültürüyle, geçmişte ve bugün de bir ölçüye kadar dinin anlatımının bir aracı olarak, onunla geniş çapta ilişkilendirilebilir.

Coğrafî merkezde, alfabenin doğduğu yer olan İbranice, 3000 yıldır Yahudi geleneğinin özenli bakımı sayesinde neredeyse hiç değişmeden kalmıştır.

Kuzeybatıda, Hıristiyanlığın doğduğu Helen ve Latin kültürleri yer alır. Bu kültürler, Doğu Ortodoksluğu (Kiril alfabesi), özellikle dünyanın yarısından fazlasını kapsayan Katolik ve Reform tarzı inançlara ayrılır. Bu inançlar, Roma büyük harflerinden türetilen alfabeleri, Rönesans küçük harflerine kadar geliştirmiştir.

Güney ve doğuda ise, Kuzey Afrika ile Küçük Asya'ya ve Himalayalar'ın eteklerine kadar Arapça yazı biçimini yaygınlaştıran İslâm inancı vardı. Kuzey Hindistan'da tamamen bağımsız bir yazı sistemi olan Devanagari, Hindu inancının kutsal anlatımı haline geldi ve bugün Hindistan'ın resmi ulusal yazı sistemi olarak kullanılmaktadır.

M.Ö. 500 dolaylarında, aynı bölgede, eski Hindu sisteminin yanında Budist inancı ortaya çıktı; esas olarak güneydoğuya doğru yayıldı ve Devanagari'den türetilen Endonezya'nın Pali dillerinin yazı sistemlerini oluşturdu.

Batı'da gelişen yazı sistemi (Latin alfabesi) açıkça tanınabilir bireysel biçimlere sahiptir. Bunun nedeni, okuma sırasında tanıma ve hız açısından giderek daha önemli bir yardımcı hâline gelen sesli harf işaretlerinin dahil edilmesidir.

Güney yazı sistemlerinde ise, diakritik işaretler (aksanlar) aracılığıyla seslendirme, yazının akıcılığını korumasını sağlar.

Bir karşılaştırma, Avrupa yazı sistemlerinde tek tek harflerin net bir şekilde ayrılmasının, baskı tiplerinin yoğun bir şekilde geliştirilmesi için çoğaltma tekniklerinin kullanılmasını sağladığın, güneydoğuda ise el yazısının hâlâ korunduğunu hemen ortaya koymaktadır. Bu, Doğu yazı sistemlerini modern dizgi yöntemlerine uyarlamada karşılaşılan başlıca zorluklardan biridir.

Dünyanın yazı kültürlerinin ana dayanağı olarak dinler:

Yazım araçlarının teknikleri ile ilgili olarak, geniş uçlu kalemin kullanımının pratik olarak tüm kuzey yazı sistemlerinde izlenebileceği, ancak Asya'nın güney ve doğusunda palmiye yapraklarına harfleri kazımak için sivri uçlu araçların kullanılması, okunabilirlik nedeniyle aşırı süslü, çelenk benzeri yuvarlak yazı biçimlerine yol açtığı bir kez daha gözlemlenebilir.

Çince yazı grubu, özerk kaynaklardan türetilmiş, kendine özgü bir dünya oluşturur. Binlerce yıldır Batı geleneğinden ayrı kalmış ve hâlâ orijinal resimsel veya ideografik sistemini korumaktadır.

Bu nedenle, Çince yazı hakkında daha fazla yorum yapmak, bu bölüm için uygun olmaz. Çinceden türetilen Japonca yazı, hecelerin ve tek tek seslerin sabitlenmesine kadar ilerleme kaydetmiştir.

3. Batı Dünyası'ndaki ABC

3.1. İlk Gelişme

M.Ö. 1. binyıldan itibaren, dilin sabitlenmesindeki en önemli gelişmeler, Batı Avrupa'da Yunanca ve Latince alfabelerin oluşmasıyla gerçekleşti.

Önceki bölümdeki "aile ağacı" tablosunda gösterilmiş olduğu gibi, bu alfabelerin kökeninin Fenike alfabesi olduğu kesinlikle söylenebilir.

Bu alfabe, bir sonraki tabloda tam olarak gösterilmiştir. (kare içindeki büyük harfler)

Sonraki Yunanca ve Latince harfler de Fenike karakterlerinin yanında gösterilmiştir.

İnsanın zihinsel gelişimindeki yükselen zekâ düzeyi, bunların her birinin şaşırtıcı netliği ve basitliği ile ortaya çıkmaktadır.

Fenike yazısı sadece 22 ünsüz ve birkaç yarı-ünsüz harfe, yani bizim sesli harflerimizin öncüllerine ihtiyaç duyuyordu. Bu alfabe, Yunan dilini sabitlemek için dört adet ek işaretin eklenmesiyle eski Yunanlar tarafından benimsenmiştir.

Bir alfabeyi önce benimseme ve ardından tamamlama ilkesi, diğer tüm Avrupa ülkelerinin dillerini sabitlemek için de korunmuştur.

Daha ileri gelişmeler söz konusu olduğunda, Etrüsklerin M.Ö. 500 dolayında Yunan alfabesini kendi kullanımları için benimsedikleri kesin olarak söylenebilir.

Ne yazık ki, burada yerel işaretlerin oluşumunun dilbilimsel ayrıntılarına giremiyoruz.

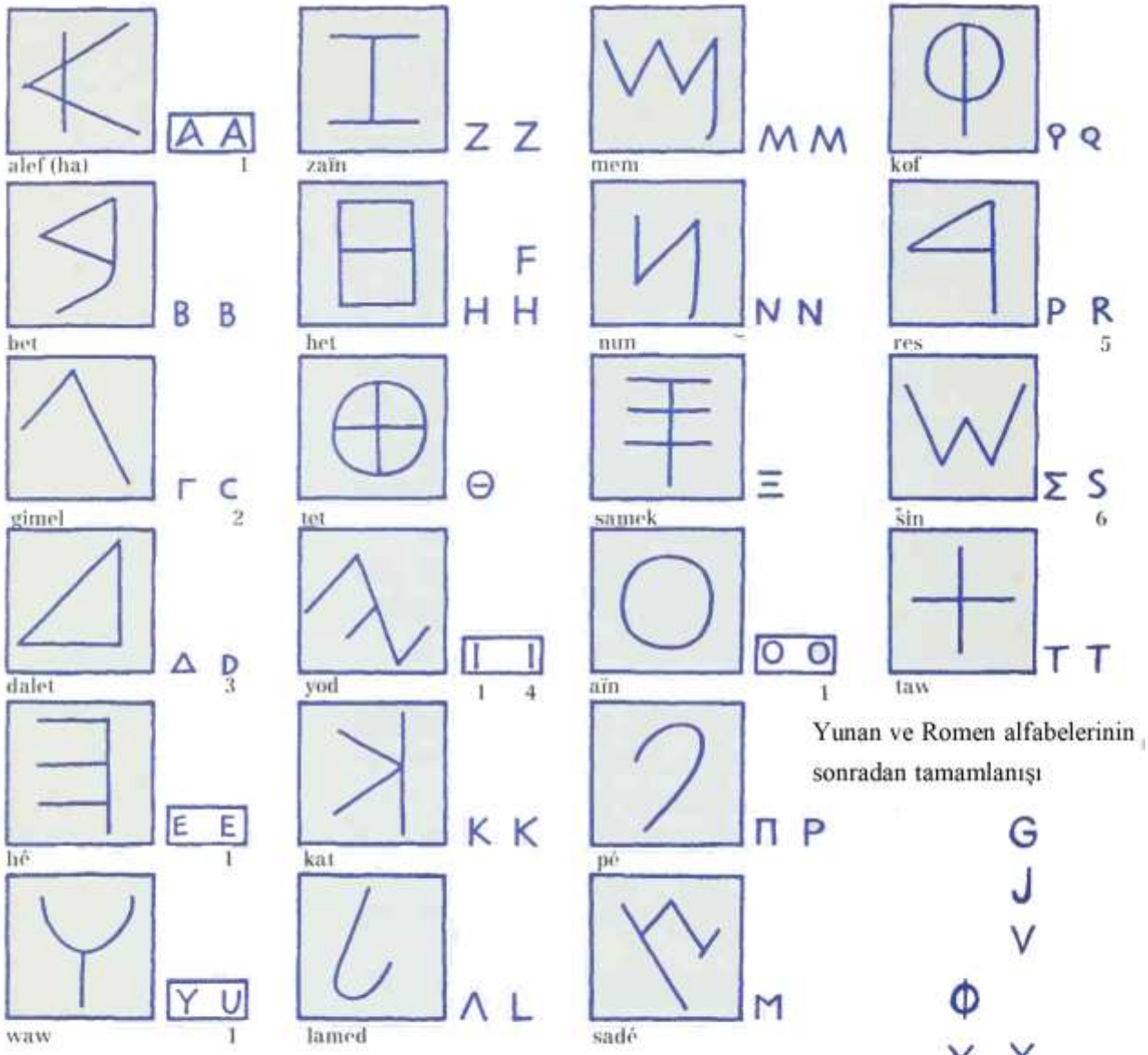
Örneğin, nasıl olmuş da "Λ" L olmaya dönüşmüş, "Γ" gidip C olmuş, "Σ" yerini S harfine bırakmış ya da Latincede iki O işaretine ihtiyaç duyulmadığı için omega işareti (Ω) fazladan bir ünsüz oluşturmak için "geliştirilmeden" kalmış gibi…

Bu bağlamda, ilgilenen okuyucuların Almanca olarak yayınlanmış iki kapsamlı dilbilimsel yapıta başvurmaları önerilir: H. Jensen'in "Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart (Berlin, 1958) ve Johannes Friedrich'in "Geschifte der Schrift" (Heidelberg, 1966) adlı kitapları…

Grafik konumuz sosyal tarih ve dilbilimsel değerlendirmelerle zaten aşırı denilebilecek ölçüde yüklenebileceğinden, burada tek tek harflerin gelişimi hakkında daha fazla ayrıntılı bilgi veremiyoruz.

Fenike Alfabesinde ABC'nin Kökeni:

Aşağıda Fenike işaretlerinin karşılığı olan Yunan ve Romen harfleri gösterilmiştir.

1 Beş asal sesli işaret

2 Korint dilinden <

3 Korint dilinden D

4 Eski Yunancada ϟ ⅃

5 Eski Yunancada P hep R biçiminde yazılır

6. Etrüsk dilinden Ɛ ϟ ϟ

3.2. Büyük ve Küçük Harfler

Tüm dünyada ve her zaman, yazı kullanımında iki temel yazım biçimi kullanılmıştır: Bir yandan kaya duvarlarında, saraylarda ve trafik işaretlerinde kullanılan anıtsal stil, diğer yandan ise bildirimlerde, yazışmalarda ve yazma kayıtlarında kullanılan güncel el yazısı…

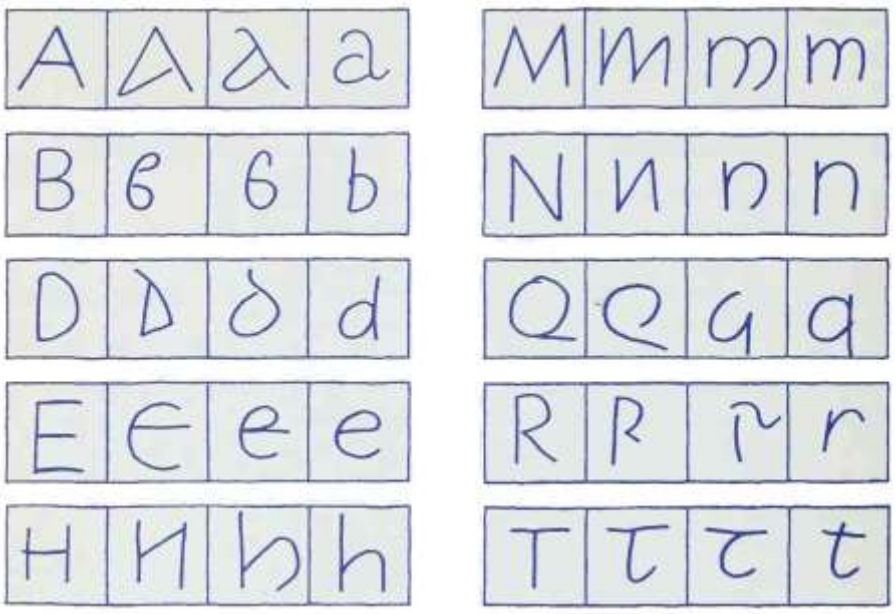
Bu iki tür yazıyı, temelde farklı araçlarla farklı türde malzemeler üzerinde üretmek her zaman gerekli olmuştur; bunun sonucunda, biçimleri de farklı kalmıştır. Büyük harfli veya anıtsal yazı, esas olarak taş gibi kalıcı malzemeler nedeniyle özgün biçimini korumuştur; güncel veya el yazısı ise, balmumu tabletleri ve kâğıt gibi daha geçici malzemelerin sürekli kullanımı nedeniyle yüzyıllar boyunca büyük ölçüde değişmiştir.

a) Büyük harflerden küçük harflere geçiş

Çeşitli yazı araçları ve çoğaltma yöntemleri konusuna girmeden önce, temel bir husus olarak elin hareketlerini daha iyi anlayabilmek için, tipik harflerin basitleştirilmiş yazım biçimindeki çeşitli gelişim aşamalarını gösteren bir tablo sunmak önemli görünüyor. Tabloda, büyük harflerden küçük harflere geçiş süreci izlenebilir.

Bu tablonun gösterdiği asal nokta, el hareketlerinin basitleştirilmesi ve daha hızlı yazma ile anıtsal düz çizgilerin eğrilere dönüşmesidir. Tipik örnekler A a, E e, M m, T t çiftleridir. Bir diğer önemli özellik ise, basitleştirilmiş küçük harf formlarının açıkça belirtilebilmesi için vazgeçilmez olan yukarı ve aşağı uzantıların oluşturulmasıdır. b, d, p, q veya h ve n harflerini birbirinden ayıran tek şey yukarı ve aşağı uzantılardır.

Latin M.Ö. 500	Uncial Geçiş formu	Karolenjiyen M.S. 400	M.S. 900

Günümüzde çoğu Avrupa dilinin temelini oluşturan Batı alfabesinin büyük ve küçük harflerinin karşılaştırılmasıyla, saf Latin harflerinin genel olarak birinden diğerine geçiş sürecinde büyük bir dönüşüm geçirdiği açıkça görülmektedir (A a, B b, D d, E e vb.). İngilizce, Almanca vb. dillerin dilbilgisinin daha sonraki aşamalarında, yeni işaretler doğrudan Yunanca ve Latince alfabelerindeki anıtsal biçimlerinden alınmış, bu nedenle minik harflere indirgenme tarihsel sürecinden geçmemiştir. Böylece K k, W w ve Y y harfleri büyük harf biçimlerini neredeyse tamamen korumuşlardır.

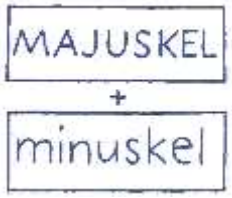

Tüm büyük harfler küçük harf üretmemiştir.

L, I, L J harflerinin formu değişmeden kalmıştır.

[Aslında i ve j harflerine birer nokta eklenmiş ama Batı dilleri nedeniyle bu geçerli sayılmış. Elbette dillerde başka tür harfler de var; özellikle altına ya da üstüne kuyruk, ^ benzeri aksanlar ve çift nokta eklenmesi gibi…]

Aynı durum, Latincede ender kullanılan X x ve Z z için de geçerlidir: Eskiden U ile V pratik olarak birbirinin yerine kullanılabilirdi. Bu düşüncelerden, eğik hareketlerin el yazısında doğal akış eğilimi nedeniyle eğrilere ve düz çizgilere dönüştüğü sonucu çıkar (A a, M m, N n). Bu süreç, daha sonra eklenen harflere uygulanmamıştır.

Büyük ve küçük harfler konusuyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir başka nokta daha var: Batı dillerinde dilin sabitlenmesi kuramsal olarak 26 ses işaretinden oluşan bir alfabe ile gerçekleştirilmiş ve ilgili dile uygun olarak belirli aksanlar ile ligatürler (bağlanmış harfler) eklenmiş olsa da büyük harflerin özgün formu küçük harflerde ortadan kalkmış değildir. Bunlar Ortaçağ'dan beri bir arada var olmaya devam etmiştir.

Günümüzde yazarlar, iki alfabeye sahiptir: Mimarî yazıtlarda, başlıklarda veya özel isimlerin yazılmasında görkemli görünümleriyle yüce bir şeyi ifade eden büyük harfler ile her türlü yazılı iletişimde ve en geniş anlamıyla kullanılan araç haline gelen küçük harfler… Yazılı anlatım için büyük harfleri ve küçük harfleri kullanabilmek, yüksek değerde bir zenginlik gibi görünüyor. Alfabeyi sadece küçük harflere indirgeme girişimleri, -özellikle Almanya'da- o kadar büyük bir yoksullaşma getiriyor ki, bu harekete en kararlı şekilde karşı çıkılabilir.

b) Azaltılmış el hareketleri kuramına doğru

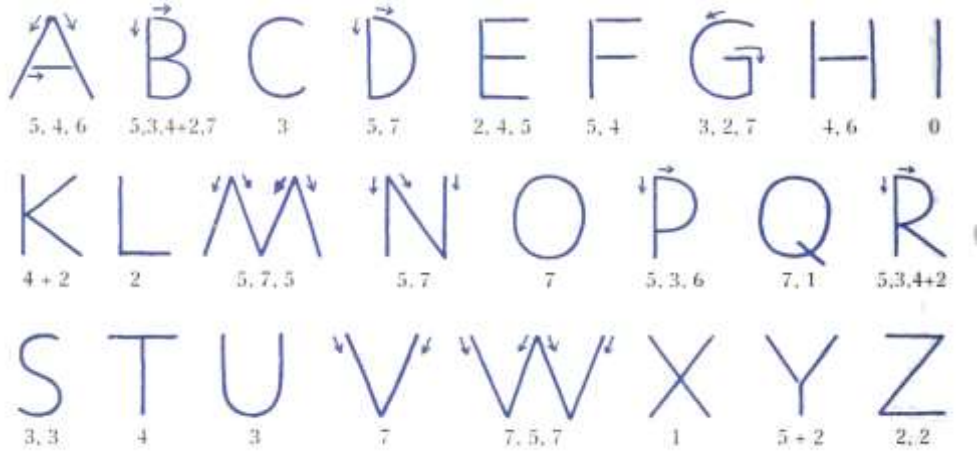
Harflerimizin görünümü, baskı ve yazıda, sert Roma büyük harflerinden esnek olan akıcı küçük harflere dönüşmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi, bu, hızlı kaligrafi veya el yazısında el hareketlerinin basitleştirilmesi ile sağlanmıştır. Bu sadeleştirmeyi daha net bir şekilde anlamak isteyişimiz, bizi, bu biraz belirsiz nitelikli olguyu daha iyi açıklamak için bir kuram geliştirmeye teşvik etmiş bulunuyor.

"İşaret Tanıma, İşaret Tasarımı" başlıklı bölümde, belirli türdeki işaretleri çizmek için gerekli olan el hareketlerinin sayısı sınıflandırılmıştı. Bu yaklaşımı harf biçimlerine uyguladığımızda, aşağıdaki zorluk dereceleriyle karşılaşıyoruz: 1- basit çaprazlama; 2- dik açılı yön değişikliği; 3- kavisli yön değişikliği; 4- çizginin ortasında birleştirme; 5- iki çizgi sonunun birleştirilmesi; 6- çizginin bir ucunda birleştirme; 7- çizginin başlangıcı ve sonunun birleşmesi.

Yazıtlı büyük harf alfabesinin her bir harfi, belirli sayıda önceden belirlenmiş el hareketlerinin belirli bir kombinasyonu ile üretilir. Harfleri yazarken, çizgiler sadece kalemle yazılır gibi düzenlenebilir; itme hareketlerine izin verilmez.

Resimlerdeki her harfin altında, kullanılan hareketlerin sayış var. Böylece büyük A harfi, üstte birbirine kaynaklanmış iki eğik çizgiden (5) ve iki eğik çizginin arasına konacak olan solda 4, sağda 6 zorluk derecesine sahip bir çapraz çizgiden oluşur. Bu yöntem, her harf için geçerli.

Bir dizi sayı toplandığında, yazmanın zorluk derecesi ortaya çıkar.

El hareketlerinin azaltılması konusuna dönersek, büyük ve küçük harflerin karşılaştırılması, minik harflerin ara formlarının, -özellikle son formlarının- zorluk düzeyini büyük ölçüde azalttığını göstermektedir. Böylece, büyük A harfinin toplam 15 olan zorluk derecesi, küçük el yazısı a harfi için 5'e düşer. Daha da çarpıcı olanı, B harfinin 21 olan zorluk derecesinin, küçük b harfi için de 5'e düşmesidir.

Bu kuramsal girişimin eksik olduğu açıkça ortada, ancak burada sadece sözlü olarak anlatılması zor olan bir sorunu daha iyi anlatmak için bir gösterge verelim.

3.3. Yazma ve Baskı Teknikleri Aracılığıyla Biçimlerin Gelişimi

Batı yazı sisteminin gelişim öyküsünü ikiye ayırdık.

Önceki bölümlerde, piktogramlardan temel alfabetik işaretlere kadar olan gelişimi ele almıştık. Şimdi, yazma ve baskı yöntemlerini inceleyeceğiz.

Çok çeşitli malzeme ve tekniklerin kullanılması, harflerin biçimlerinde köklü değişiklikler yaratmamış olabilir ama her dönemde onlara yeni bir görünüm ve stil kazandırmıştır.

Önce dikkat edilmesi gereken nokta, yazı kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, ortak alfabenin tek tek işaretlerinin bir uyumlaşma veya eşitleşme sürecinden geçerek, sözcüklere, satırlara ve sayfalara tutarlı bir biçim kazandırmasıdır. Bireysel harf biçimlerinin bir araya gelmesi, okunabilirliğin kaybına yol açmaz, çünkü deneyimli bir okuyucu metni harf harf okumaz, sözcük görüntüleri hatta tüm cümleleri bir bakışta algılar. Bu nedenle, yazı işaretlerinin sıralanması, madde ve boşluk veya iplik ve ağın okunabilir bir "kumaş" oluşturduğu bir tür tekstil haline gelir. Bu karşılaştırmaya dayanarak, metinlerdeki yazı ile bağlantılı bu bölümü iplik ve ağa karşılık gelen iki parçaya yani çizgi oluşumunun siyahı ile aradaki boşluğun beyazına karşılık tuttuk.

Küçük harflerin eşitlenme süreci

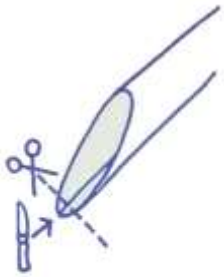

"Kumaş" iplik ve ağdan oluşur.

3.3.1. Siyah Çizgi Oluşumu

a) Kaligrafi

Papirüs ve parşömen gibi farklı malzemelerle birlikte çeşitli yazı araçlarının kullanılması, her yazı türünün estetik standartlarını belirlemiştir.

Tüm zamanların en sevilen yazı araçlarından biri, yazıcılar için çekici özellikleri nedeniyle yaygın olarak kullanılan ve iki bin yıldan fazla bir süredir kaligrafinin en önemli aracı olmayı sürdüren içi boş kalemdir. Bu nedenle, bir aracın bu kadar uzun süre kullanılması, özellikleriyle harf biçimlerinin gelişimini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bu, açıkça anlaşılabilir bir durumdur.

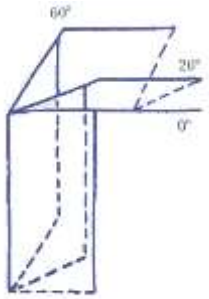

içi boş kalem (tüy kalem)

İçi boş kalemler sazlardan yapılmıştır; ancak "tüy kalem", adından da anlaşılacağı gibi, daha çok kümes hayvanlarının (kazların) tüylerinden kesilerek yapılmıştır. Tüy eğik bir biçimde kesilir; ortaya çıkan uç uzunlamasına bölünür ve stabilite nedeniyle tepe noktası kesilir. Bu, yöntem, yazıcının daha hızlı yazmasını sağlayan bir araç üretmiştir. İçi boş tüp, kalemi mürekkep hokkasına daldırma sıklığını önemli ölçüde azaltan bir hazne oluşturur. Ayrıca, kalemin ucu gergin yumuşaklığı, daha güçlü veya daha zayıf baskı sonucunda, yarıklarından kâğıda daha fazla veya daha az mürekkep akmasını sağlama özelliğine sahiptir. Bu kontrollü mürekkep akışı, üst ve alt çizgilerin uçlarını kalınlaştırıp sivriltmeyi olanaklı kılar. Böylece harflerin bir satır hizalanması sağlanmış olur.

Çizgi kalınlığının değişimi

Kaligrafiden oluşan bir sayfanın güzelliğinin, aslında bu tekrarlanan "dokuma"dan oluştuğu gayet iyi bilinmektedir.

Çizgi sonlandırma biçimlerinin bir başka ve daha da önemli yolu ise kalemin konumlandırılmasıyla sağlanır. Kalemin ucunu kesmek, döndürülme derecesine bağlı olarak farklı kalınlıklarda çizgiler çizme olanağını kazandırır. Geniş çizgilerin bireysel olarak kullanılması, her çağda kasıtlı olarak çağdaş bir anlatım biçimi sağlamıştır.

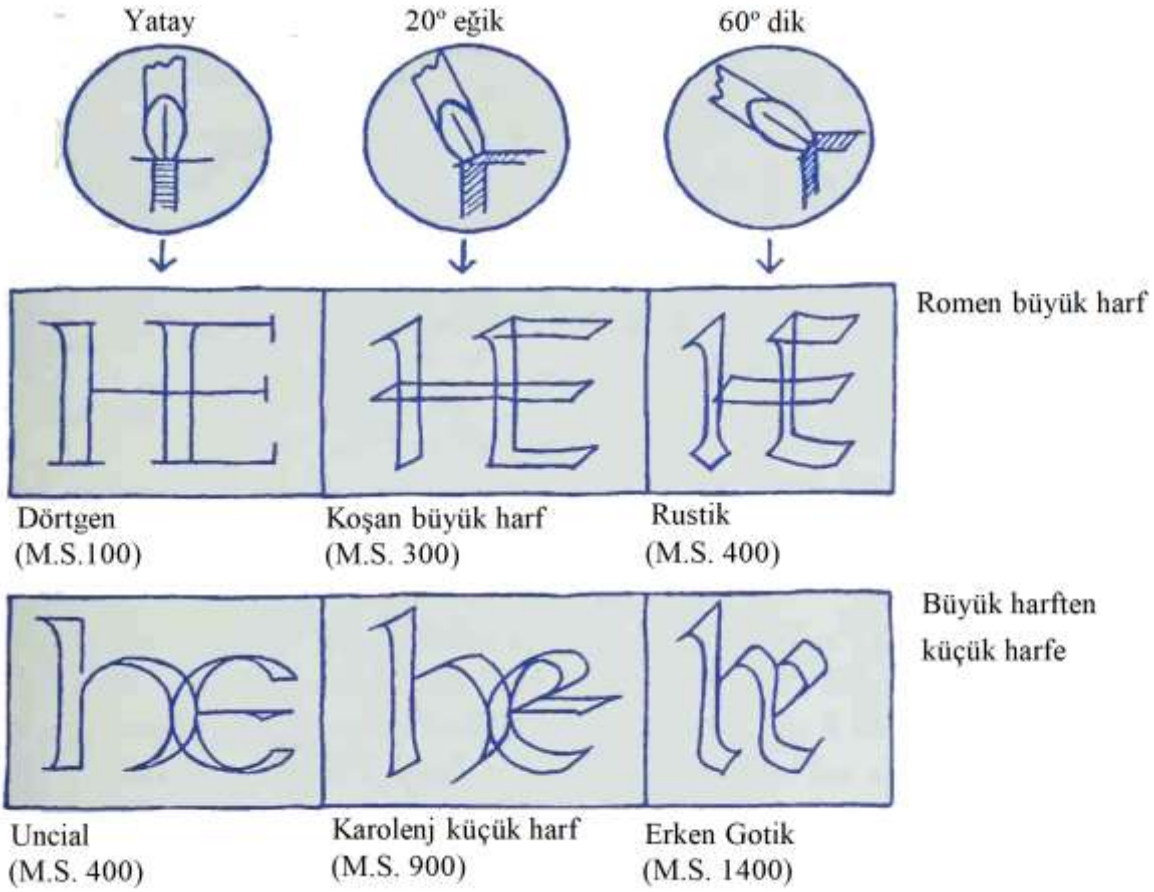
Tüy kalemin açıları

Bu noktayı açıklayan örnek, kalemin farklı açılarla yazıldığında yazı stilinin nasıl değiştiğini göstermektedir.

(Aşağıdaki örneklerde kullanılan HE monogramı, özellikle, daha önce kullanılmış olan şamdan işaretiyle karşılaştırılabilir bir ilişki kurmak için seçilmiştir. Monogramın, şamdanı göstermek için sadece çeyrek daire kadar sola döndürülmesi yeterlidir.)

Yatay kalem pozisyonu:

Kaligrafinin ilk döneminde, kalemin konumu hayli alışılagelmiş bir tarzdaydı. Daha çok yatay olarak tutuluyordu.

Şekilde gösterildiği gibi, kalemin yatay olarak kullanımı, yazıya daha geniş bir yapı kazandırır; uç kısmının maksimum genişliği dikey çizgileri, minimum kenarı ise ince yatay çizgileri ve harfleri çizer. Aynı yatay konum, yuvarlak formları, yukarı ve aşağı uzanan çizgilerin görünümüyle birlikte, küçük harf formlarını gösteren uncial yazı tiplerinde de görülür.

Eğik kalem pozisyonu:

Yazıcının eline daha uygun bir pozisyon, yaklaşık 20°'lik bir açıdır ve bu açı, normal el yazısı formlarına da yol açar. Şeklin orta sırası, insan gözü tarafından "normal" kabul edilen çizgi oranlarına sahip yarı-el yazısı Romen büyük harflerini göstermektedir. Dikey, yataydan daha kalındır, oysa saç çizgileri veya köprüler eğiktir ve yalnızca yuvarlak formlarda görülür. Eğik yukarı doğru çizgiler incedir; aşağı doğru çizilenler ise kalemin tüm genişliğini kaplar. Bu tip stil, A, K, V ve W gibi harflerin baskı türlerinde norm olarak günümüze kadar korunmuştur.

Yukarıdaki örnekte, alt sıranın ortasında, kalemin aynı pozisyonunda kullanıldığı ve çizgi kalınlığı ile ilgili aynı kurallara uyulan Karolenjiyen küçük harfinin bir örneği yer almaktadır. Bunun karakteristik bir özelliği, kalemin eğik pozisyonunun harflere daha dar bir form verme eğiliminde olmasıdır.

Dik kalem pozisyonu:

Uygarlığın en önemli iki kültürel döneminin sonunda, kalemin hiç de alışılmadık derecede dik bir pozisyonda tutulma eğilimi görülüşü çok ilginç… Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, Roma İmparatorluğu'nun sonlarına doğru, büyük harfler "Rustik" stilini almıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, kalınlaştırılmış ve sivri uçlu çizgi sonları ile elde edilen yazının vurgulaması, harfleri maksimum okunabilirlikten çok süsleme amacıyla dekore etme etkisine sahiptir.

Yazı, Ortaçağ'da Gotik küçük harflerin gelişiminde de benzer bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde kalemin konumu da daha dik hale gelmiş, üst ve alt çizgi uçları daha da güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Bu yazma şekli, yazılan sayfalara çok güzel bir doku kazandırmıştır. İlgili metinlerde yazının dinî amaçlarla kullanılmasının mistik yönü fark edilebiliyordu.

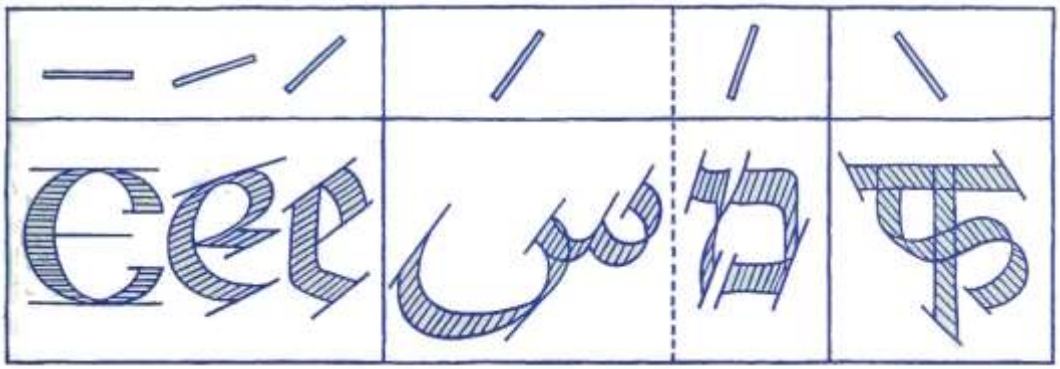
Rönesans hümanistleri, kalemin "doğal" konumlandırılmasıyla Latin tarzı bir yazı üretmek için, yukarıdaki örneğin ortasında gösterilen iki yazı türüne geri döndü. Model alınan stiller, hümanist küçük harfin doğrudan türediği Karolenjiyen küçük harf ve bugün hâlâ özgün stilinde tam olarak kullanılan yarı-el yazısı Romen büyük harf formlarıydı.

b) Diğer dil sektörlerinde kalem pozisyonları:

Kalem pozisyonu sorununun bağlamında, Romen pozisyonlandırmanın sınırlarının ötesine bakmak uygun olur.

İzleyen örnekte, farklı kalem pozisyonlandırmaları kullanan çeşitli yazı türleri gösterilmektedir. Solda, daha önce değinilen üç Latin kaligrafi grubu yer alıyor. Yatay kalem pozisyonundan başlayarak, şu anda norm olarak kabul edilen 20°lik açı ve son olarak da Gotik yazıların artık biraz eski moda gibi görünen dik açısı…

Değişik yazım kültürlerinde kalem pozisyonu

Latin, büyük harften küçük harfe Arap İbrani Hint

Resmin ortasında, Yakındoğu'nun Semitik dillerinden iki karakter yer alıyor: Solda, oldukça dik bir kalem pozisyonuna sahip Arapça karakter ve yanında, ince yukarı çizgisinin neredeyse dikey eğimi kare şeklindeki İbranice yazının güçlü yatay izlenimini açıklayan bir İbranice harf… Resmin sağında ise Hindistan'ın Devanagari alfabesinden bir karakter ki, bunda yazma aracının pozisyonlandırılması açısından bizimkine neredeyse tam tersi bir şekilde yazılma... Burada tüm ince dönüşler kuzeybatı-güneydoğu ekseninde… Bu yazım şekli, kırmızı ve bambu araçların kullanımından kaynaklanmaktadır; bu araçların stabilitesi, itme ve çizme hareketlerine olanak tanır. Ancak esnek tüy kaleminde olduğu gibi basınç değişikliği yoluyla vuruş modülasyonu yoktur. Orta grubun Semitik yazılarının sağdan sola yazıldığını, Batı ve Hint yazılarının ise soldan sağa yazıldığını eklemek gerekir.

Resmin sağ tarafında, Hindistan'ın Dcvanagari alfabesinden bir karakter yer almaktadır. Bu karakter, bizimkine neredeyse tam tersi bir yazma aracı konumuyla yazılmıştır. Burada tüm eğrilerin ince dönüşleri kuzeybatı-güneydoğu eksenindedir. Bu yazma şekli, kamış ve bambu araçların kullanımından kaynaklanmaktadır; bunların stabilitesi, itme ve çizme hareketlerine olanak sağlamaktadır. Ancak esnek tüy kaleminde olduğu gibi basınç değişikliği yoluyla çizgi modülasyonu yoktur.

Orta grubun Semitik yazılarının sağdan sola yazıldığını, Batı ve Hint yazılarının ise soldan sağa yazıldığını belirtmeliyiz. Arapça yazılar genellikle geniş sallantılı itme hareketlerinden oluşur ve neredeyse her zaman tabanında yuvarlak bir şekli vardır. Arapçanın aksine, İbranice kaligrafi, karakterler sağdan sola doğru yazılsa da büyük ölçüde çizim hareketleri kullanır.

Çeşitli yazı kültürlerinin yazma tekniklerinin bu sunumu, sadece bir gösterge niteliğindedir. Daha ayrıntılı bir anlatım bu çalışmanın sınırlarını çok aşar.

c) Oyma ve baskı

15. ve 16. yüzyıllar boyunca, kaligrafi, Gutenberg'in yeni icat ettiği baskı tekniğiyle büyük ölçüde etkilenmiştir. (Günümüzün dünya standardı olan Roma harflerinin gelişim öyküsünü kesintiye uğratmamak için, şimdilik Gotik harflerden siyah harflere ve şifreli yazılara geçiş sürecini kasıtlı olarak atlıyoruz.) Vereceğimiz gösterim, çeşitli baskı süreçlerinin sonuçlarının tanınmasını sağlıyor.

Harflerin basımı, Gutenberg tarafından icat edilen, baskı yüzeyinin yükseltilmiş olduğu bir tekniktir. Harfler, cilalı bir çelik zımbanın ucuna kabartma olarak kesilir. Sertleştirildikten sonra, zımba bir bakır blok üzerine vurulur ve kabartma baskı türlerinin döküldüğü bir matris oluşturulur. Bu işlem, harflerin dayanıklı bir tasarıma sahip olmasını gerektirir. Zımba kesiminde büyük miktarda malzeme çıkarılmalıdır; matris damgalamada oyma detayları güçlü bir malzeme tabanı ile desteklenmelidir. Baskıda mürekkep ve pürüzlü, ıslak kâğıt kullanımı, detayları net olmayan güçlü bir görüntü oluşmasına neden olur.

Harf basımı için vuruşlu kesme

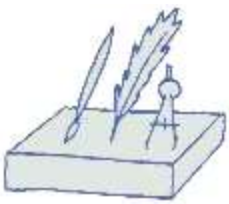
16. yüzyılın bu erken baskı döneminden, günümüzde en yaygın olarak kullanılan yazı tiplerinin modeli olarak kabul edilen, Elseviers veya Eski Stil olarak bilinen, çok sağlam, net şekilli yazı tiplerini miras aldık.

Gravür veya çukur baskı sonucu, resmin ortasında gösterilmiştir. 18. yüzyılda bakır levha oyma tekniği yani levhanın yüzeyinin altındaki karakterlerden baskı yapma yöntemi, harf biçimleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahipti. Harfler, derinlemesine cilalanmış bakır levhaya oyulur, mürekkep levhaya uygulanır, yüzey silinerek temizlenir, böylece mürekkep oyuklarda kalırdı. Yoğun baskı altında, nemli kâğıt, oyulmuş harflerden mürekkebi alır ve formlarını yeniden üretirdi.

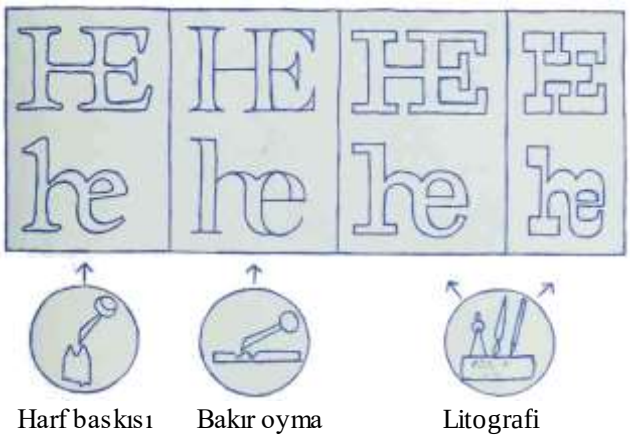

Bu tekniği bilenler, bunun, -Bodoni, Walbaum, Didot vb. yazı tiplerinde de görülebileceği gibi- o dönemde yazı tipi stilinde önemli bir değişikliğe yol açtığını kolayca anlayabilir. Bakır oyma tekniği, sanatçıyı çok ince çizgiler ve çıkıntılar üretmeye teşvik etti. Çok ince köprü çizgileriyle kalın alt çizgiler arasındaki artan kontrast, harflere bugün "Didonik" veya "Modern" adıyla hâlâ kullanılan bir görünüm kazandırdı.

Litografi (sağdaki resimde), 18. yüzyılın sonunda geliştirilen bir baskı tekniğidir. Kireçtaşı levhanın cilalı yüzeyi, sanatçıları gravür âleti ve eğeden kurtararak, fırça, kalem, cetvel ve pergel kullanmalarına hatta serbest el ile çizim yapmalarına olanak sağladı. Yağlı mürekkeple taş üzerine yapılan çizim, kimyasal olarak sabitlendi; böylece su geçirmez baskı mürekkebinin iyi bilinen prensibine göre baskı alınabilirdi.

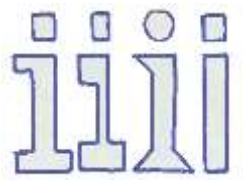

Baskı teknikleri ve tip formları üzerindeki etkileri

Harf baskısı Bakır oyma Litografi

Bu devrim niteliğindeki tekniğin, yazı tipi tasarımında tamamen yeni bir durum yarattığı kolayca görülebilir.

Oyma âletinden kurtulmak, yazı stilinde kaçınılmaz olarak yenilikler getirdi. Serifler ve köprü çizgileri isteğe göre kalınlaştırılarak "döşeme-serif" (Mısır ve Clarendon) yazı stili, tipik Roma alfabelerinin üçgen serifleri ve ayrıca kökeni litografinin gelişimine dayanan serifsiz yazı tipleri ortaya çıktı.

19. yüzyıl litografisinin harf baskı yazı tiplerinin gelişimine etkisi bellidir. Tip tasarımının özgürleşmesiyle birlikte, dökümhanelerin yazı tipi kütüphaneleri çok daha zengin hale geldi ve bu özgürleşme birçok durumda belirli bir yozlaşmaya kadar gitti. Bu gelişmeye, sonraki bir bölümde "Temel biçimlerden sapmalar" başlığı altında daha ayrıntılı olarak döneceğiz.

3.3.2. İç Beyaz Boşluk

a) Mimarlık ve yazı

Yazı biçimleri genellikle mimarî tarzlarla karşılaştırılır. Nitekim biz de her dönemin ruhu ve entelektüel ikliminin hem mimarî tarzında hem el yazmaları ve daha sonra basılı kitapların yazı stilinde anlam bulduğunu kabul ediyoruz.

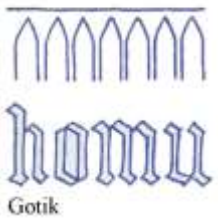
Yazı gelişiminin tarihi, bir bakıma geçmiş kültürlerin grafolojisidir. Ancak bu, zaman içinde önemli bir mesafeden bakıldığında geçerlidir. Bu konuda hem aşırı basitleştirmelerden hem yüzeysel karşılaştırmalar yapmaktan kaçınmalıyız.

Bununla birlikte, örneğin yuvarlak kemer kavramı ile bunun Romanesk veya Norman mimarîsindeki görünümünün, çağdaş uncial alfabesinin neredeyse tüm harflerinde yuvarlaklaşma eğilimi ile ne kadar yakından ilişkili olduğunu görmek ilgi çekicidir.

Romanesk

Ayrıca, sivri kemerin ortaya çıkmasıyla birlikte Gotik veya dikine mimarî tarzın daralmasının, aynı dönem olan Ortaçağ'ın yazı stilinde şaşırtıcı benzerlikler gösterdiğini de göz ardı edemeyiz. Duvarcılıkta görülen bu daralma eğilimi, hem ekonomik hem de dinî faktörlere bağlanabilir. Sütunlar daha ince hale gelerek taş kütlesinde azalma sağladı; böylece statik yasaların mantığına göre Romanesk tarzın yuvarlak ve güçlü yaylı kemerleri, Gotik tarzın daha dar ve daha sağlam sivri kemerlerine yol açtı. Şehirler ve ülkeler arasındaki rekabet ruhu, daha yüksek kilise kuleleri inşa etme hırsını teşvik etti ve mason ustalarını Ortaçağ katedrallerinde günümüze kadar ulaşan en cesaretli projeleri gerçekleştirmeye teşvik etti.

Gotik

Gotik dönemde yazı stillerinin gelişiminde de benzer motifler vardır. Kaligrafların, yazı malzemesi olarak kullanılan pahalı parşömeni en verimli şekilde kullanmak için harfleri daraltmaya çalıştıkları olasıdır. Tüy kalemle yazıyı sıkıştırmanın en kolay yolu, kalemi daha dik bir açıyla tutmaktır; böylece dikey çizgiler incelirken, köprü çizgileri ile başlangıç ve bitiş çizgileri kaçınılmaz bir şekilde sivrilir.

Bu daha teknik yönlerin yanı sıra, katedralleri ve kutsal yazıları sadece birer nesne olarak değil, bir dereceye kadar bir kültün anlatımı olarak gören zihniyet de vardı. Bu bakış açısına göre, binanın işlevselliği ve yazının okunabilirliği ikincil öneme sahipti; merkezde, tinsellik ve törenlere dayalı bir mekân anlayışı ile son derece süslü bir yazı stili yer alıyordu.

Mimarlık ve yazı arasında bir başka ve daha da önemli bir paralellik örneği, Rönesans tarzında görülür. Bu tarzda, mimarîde Greko-Romen stilinin yeniden doğuşu, Roma büyük harflerinin ve Karolenjiyen küçük harflerin yeniden canlanmasıyla karşılaştırılabilir.

Rönesans

16. yüzyılda hümanistler, katı dinî dogmatizmin çerçevesini yıktı. Yazı, ilk matbaacılar tarafından dinî olmayan edebiyatın yayılması için kullanılmasıyla "kutsallığını yitirdi". Bu, yüzyıllar boyunca hayatta kalarak günümüzdeki Batı yazı stilinin temelini oluşturan ilk Roma yazı tiplerinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Mimarlık ve yazı stilleri arasındaki benzerlikler, Rönesans'ın biçim devriminden sonraki dönemlerde de izlenebilir. Temel biçim tasarımında olmasa da A a, B b, vb. harflerin sabit iletişim kodları haline geldiği, en azından dış görünüşlerinde harflerin "giyimlerinde" olduğu gibi... Örneğin, 18. yüzyılın rafine mimarî stili, dönemin "Modern" yazı tipleriyle (Didot, Bodoni) karşılaştırabilir veya 1900 civarında bina ve yazı stilinde aynı etkileri yaratan "Jugendstil" ele alınabilir.

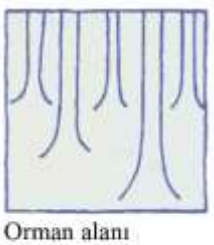
Yeni İşlevselliştirme

20. yüzyılda, -örneğin 1930'larda- bu stil kimliği, mimarî ve yazı stillerinin "yeni işlevselcilik" tarzına bağlı olduğu dönemde, bilinçli bir tekdüzelik arayışına dönüştü. Serbest el çiziminden çok "saf geometri" öncelik kazandı; tüm düz çizgiler cetvelle, tüm eğriler ise pergel ile çizilir oldu.

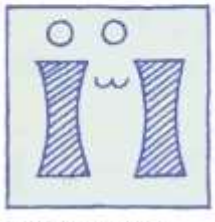
Mimarlık ve yazı sistemlerinin yapısal karşılaştırması, ilgili dönemin zihniyetini daha net bir şekilde ortaya koyar, daha yoğun bir şekilde nesnel olarak deneyimleme olanağı sağlar.

b) Alan

Mimarîden, grafik anlatımın da iki ana öğeden oluştuğunu öğreniriz: 1- malzeme (taş, ahşap vb.) ki, bu bizim ilgi alanımızda siyah kalem çizgisiyle karşılaştırılabilir; 2- mekânsal öğe ki, bu mimarîde fiilen kullanılan öğedir ama grafik alanında genellikle daha az dikkat çeker.

Orman alanı

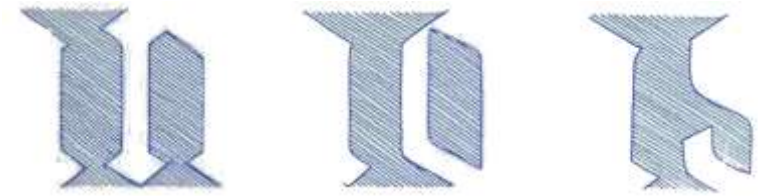
Madde ve uzay sorununa bu tür bir yaklaşımda, yine siyah ve beyaz, form üreten ve form içeren ikilemiyle karşılaşırız. Kalınlaştırılmış çizgi uçları (serifler) ile ilgili olarak, doğadan derinlemesine yerleşmiş imgelerle karşılaştırmalar yapabiliriz; örneğin bir ormanda ağaç gövdeleri, canlı, hafif içbükey sütunlar gibi şişkin tabanlarıyla ormanın iç bölümünün temel özelliğini oluşturur.

Madde ve uzay

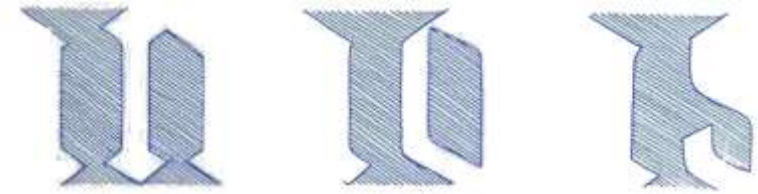
Yazının üç ana döneminde yazı iç alanları:

Romen büyük harflerinde anıtsal olanlar

Gotik "ağ"da dikey olarak sıkıştırılmış eşitleme

Modern yazı harflerinin maksimum okunabilirlikleri için standardizasyon formları

Hayal gücümüzü biraz zorlayarak, içbükey harf çizimleriyle bir karşılaştırma yapabiliriz. Bu ç izimler, "erkeksi" öğeler arasında "kadınsı" formların ortaya çıkmasını sağlar.

Normal görsel izlenimin tersine, bir yazının ara ve iç boşlukları, karakterin ritmini ve stilini belirleyen heykelsi figürler gibi görünür.

Buradaki örneklerde, aynı harflerin iç boşlukları, üç stilde gösterilmiştir.

Malzeme aracılığıyla şekillendirme

İlk olarak, Romen büyük harflerinin dik açı, üçgen, daire gibi güçlü geometrik kontrastları gelir.

Ardından, alfabenin her eğri veya eğik hareketini düz bir "ağ" biçimine dönüştüren Gotik siyah harflerin tekdüze boşlukları yer alır.

Bu tarihsel ilerlemenin mantıksal bir sonucu olarak, seri, olgun bir okunabilirlik düzeyine ulaşan ve bugünün okunabilirlik standardını oluşturmak için cilalanmış dengeli boşluk oranlarına sahip Rönesans yazı stiliyle tamamlanmaktadır.

Bu örnek, kişinin, diğer sanatsal yaratışları gözlemlediğinde de aynı noktaya gelişini sağlar. Bu sadece yazıda söz konusu değildir; deneyim ile yargı daha keskin hale gelir.

Mimarlık konusuna dönersek, kaliteyi belirleyenin duvarlar, pencereler ve sütunlar arasındaki boşluk olduğunu söyleyebiliriz. En asil mermer bile özensizce tasarlanmış bir mekâna güzellik katamazken, kaba ahşap kirişler olağanüstü konforlu mekân düzenlemelerini çevreleyebilir. Sanat, malzemelerde değil, aradaki boşluklardadır.

İyi kullanılmış malzeme, genellikle ilgili alan için doğru özellikleri bulmaya yardımcı olur. Bu nedenle, ahşap ve taş, tüy kalem ve çelik zımba gibi eski tekniklerin ürünleri, malzemenin getirdiği sınırlar içinde kaldıkları için, güzel ve doğru formda olabilir.

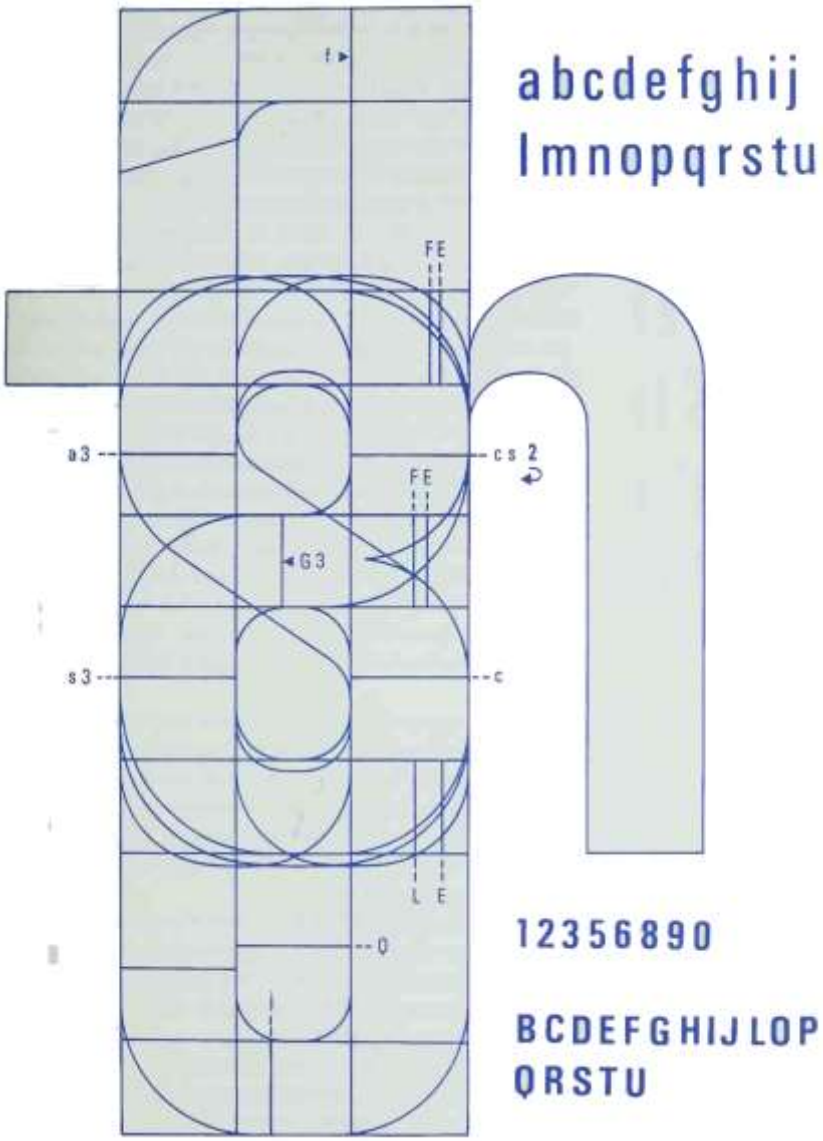
Günümüzde beton, çelik, cam ve plastik gibi malzemeler ya da grafik sektöründeki fototip ve ofset baskı, "sınırsız" denilebilecek anlatım olanakları sunmaktadır. Yüzyılımızın tüm yaratıcı zorluklarının özünü oluşturan şey, işte bu "evrensel özgürlük"tür. Temel olarak, hepimiz boşlukta yaşamaktan kaçınmak için, içinde inşa edebileceğimiz yeni "sınırlar" arıyoruz.

3.4. Harflerin Aile Benzerlikleri

Bir yazı tipinin veya yazı karakterinin güzelliği, öncelikle tek tek şekillerinden değil, işaretlerin birleşiminden kaynaklanır. En güzel metin sayfaları, tüm harflerin tam bir uyum içinde bir bütün oluşturmak üzere bir araya getirilmiş olanlarıdır.

Bir alfabenin yapı şeması:

Belli bir stil içinde, harflere oldukça belirgin bir biçim ilişkisi verilir. Çizgilerin kalınlığı, konturların ve harf aralıklarının beyazlığı, seriflerin ve çaprazlamaların şekilleri vb. 26 harften oluşan bir grup içinde tek tip olarak tasarlanır. Bu tek tip tasarım, herhangi bir sözcük, cümle veya dili oluşturmak için sınırsız sayıda işaret kombinasyonuna olanak tanır. (Bu teknik olarak bu, "korelasyon" terimiyle anılır.)

Aile benzerliği
ve okunabilirlik

Bu yasayı açıklamak için, şematik bir örnek olarak tüm karakterlerinin oluşumunda maksimum tekdüzelikle tasarlanmış yoğun bir serifsiz alfabe seçtik. (Hemen her harfin orta kısmı, aynı dikey parçalardan oluşur.) Alfabenin tümü için boyutlar, kalınlıklar ve genişlikler, küçük harflerin 20'sinin türetilebileceği ortak bir ızgara aracılığıyla belirlenir. Bu durumda büyük harfler, küçük x yüksekliğine sahip küçük büyük harfler, 26 harfin 17'si ve 10 rakamın 8'i ile birlikte bu ızgarada yer almaktadır. Dikkat edilirse, eksik olan işaretlerin, kapsamlarında eğik elemanları bulunanlar olduğu görülür. k, v, w vb. Eğik çizgileri dikey işaretlere dönüştürülmüş siyah harfli küçük harf alfabesi, teorik olarak tek tip bir temel ızgaradan oluşturulabilir.

Biçimsel ilişkinin
dört aşaması

Bu kadar dikey vurgulu bir alfabenin aksine, optimum okunabilirliğe sahip normal bir alfabenin temel ızgarasının yapısı daha karmaşıktır. Örneğin tüm yuvarlak harfler düz harflerden açıkça ayırt edilir ve eğik çizgiler üçüncü bir kontrast formu olarak uyumlu bir şekilde katılır.

Biçimlerin yetersiz ilişkisi

Bir alfabenin tasarımında, harf işaretleri arasındaki ilişki derecesi açıkça tanımlanmalıdır. Örneğin serifsiz yazı tipinde, formun birleştirilmesinde çeşitli aşamalar olabilir.

Burada verilmiş örneklerde, üst satırda dikey vurgunun yüksek olduğu sıkıştırılmış bir versiyon görülüyor. Bu versiyonda v harfi bile ızgaraya sığdırılmış. Bu yazı tipi genel olarak uyumlu bir görünüme sahip olabilir ama karakterlerinin zayıf farklılaşması nedeniyle metin boyutlarında neredeyse okunaksız olur ve yalnızca büyük boyutlarda ekran yazı tipi olarak kullanılabilir.

İkinci satırda da dar bir yazı tipi gösteriliyor. Ancak bu yazı tipi eğik vuruşlar içermekte ve hafifçe dışa doğru eğimli bir o harfine sahip…

Üçüncü örnek, geleneksel form yapısına sahip bir serifsiz yazı tipi... Bu yazı tipinde, karakterler birbirinden iyi ayırt edilebilir ama gene de belirgin bir aile benzerliği taşıyorlar.

Dördüncü örnekte, geometrik olarak üçgen şeklindeki "v" ile pergel ile çizilmiş bir "o" ve dikey olarak vurgulanmış "m" arasındaki büyük farklılıkların, formda çok fazla çeşitlilik oluşturduğu, tek tek karakterlerin agresifliği nedeniyle metin ayarlarında sözcük görüntülerinin tanınmasını engellediği bellidir.

Bir metinde iyi bir yazı tipinin sırrı, harflerin ince bir şekilde düzenlenerek kontrast açısından zengin bir bütün oluşturması, ancak buna karşın aile benzerliğini korumasıdır.